

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СТОРІН У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

THE PARTIES PROCEDURAL STATUS IMPROVEMENT IN THE CONTEXT OF THE MEDIATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Рябченко Ю.Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України*

Стаття присвячена визначенню шляхів розвитку засобів реалізації прав сторін у цивільному процесі, пов'язаних із застосуванням результатів медіації з урахуванням засад судової форми захисту приватних прав. Проаналізовано положення доктрини у сфері цивільного судочинства, способів альтернативного вирішення спорів, зокрема медіації, сформовано напрями щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства.

Ключові слова: сторони, суд, цивільний процес, медіація, альтернативне вирішення спорів.

Статья посвящена определению путей развития средств реализации прав сторон в гражданском процессе, связанных с применением результатов медиации с учетом основ судебной формы защиты частных прав. Проанализированы положения доктрины в сфере гражданского судопроизводства, способов альтернативного разрешения споров, в частности медиации, сформированы направления по совершенствованию действующего гражданского процессуального законодательства.

Ключевые слова: стороны, суд, гражданский процесс, медиация, альтернативное разрешение споров

The article is devoted to definition of the parties rights implementing means development ways, related to the mediation results application, taking into account the private rights protection judicial form basics. The civil procedure, alternative dispute resolution, particularly mediation doctrine provisions are analyzes. The existing civil procedure legislation improving directions are formed.

Key words: parties, court, civil litigation, mediation, alternative dispute resolution.

Постановка проблеми. Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженою Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 (далі – Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів) [1] одним з основних напрямів реформування, зокрема системи судоустрою, визначено розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва (абз. 11 п. 5.4 Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів). Варто вказати на активізацію протягом останніх років наукових досліджень, присвячених цій проблематиці, а також прискорення розвитку законодавства щодо способів альтернативного врегулювання спорів (далі – АВС), зокрема медіації. Так, увагу привертає монографія О. Ткачука «Проблеми реалізації судової влади в цивільному судочинстві» (2016), де ґрунтовно досліджено питання взаємодії цивільного судочинства та способів АВС, визначено тенденції розвитку способів АВС у цивільному судочинстві [2, с. 214–247, 477–503]. Велику увагу присвячено питанням застосування та розвитку способів АВС на рівні періодичних видань як фахового характеру, так і у публікаціях практичного спрямування. Щодо ж розвитку законодавства, варто відзначити певні кроки як на рівні закону, так і на рівні підзаконних нормативних актів. Так, увагу привертає проект Закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 р.

№ 3665 (прийнято Верховною Радою України за основу 03.11.16 р.) (далі – проект Закону України «Про медіацію») [3; 4], а також Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892 (далі – Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації)) [5]. Водночас, недостатньо опрацьованим залишається напрямок щодо взаємодії судової форми захисту приватних прав та способів АВС. Так, наприклад, не врегульованими належним чином, а також недостатньо опрацьованими на теоретичному рівні залишаються питання: затвердження договору за результатами медіаційної процедури (далі – медіаційна угода) судом, примусового виконання медіаційної угоди, розподілу судових витрат у зв'язку зі здійсненням медіації під час провадження у справі у суді. Вказане ускладнює реалізацію наведеного положення Стратегії щодо розвитку використання способів АВС у практичній діяльності, негативно впливає на реалізацію сторонами своїх процесуальних можливостей. Вирішення вказаних проблемних питань зумовлює необхідність звернення до доктринальних положень щодо таких понять, як «медіація», «медіатор», «медіаційна угода» тощо, вироблення методологічних засад їх розуміння з метою створення підґрунтя з метою застосування їх у практичній діяльності.

Стан опрацювання. Як вже вказувалось, основна увага науковців та практичних працівників останніми роками зосереджена на питаннях розви-

тку АВС без належного опрацювання взаємозв'язку їх із судовою формою захисту. Окрім наведеного фундаментального дослідження О. Ткачука, варто вказати на роботи таких дослідників, як-от: А. Гайдук, В. Балух, А. Гаврилішин, В. Козирева, О. Козляковська, Н. Мазаракі, В. Полатай, Ю. Притика, В. Резнікова, Ю. Розман. Водночас ані у вказаних роботах, ані у більш ранніх роботах дослідників (Н. Бондаренко-Зелінська, Н. Вознюк, У. Воробель, О. Гойко, С. Голдберг, С. Ківалов, М. Морозов, О. Спектор, В. Тильчик) висвітлена вище проблематика не дістала належної уваги.

Метою статті є визначення шляхів розвитку засобів реалізації прав сторін у цивільному процесі, пов'язаних із застосуванням результатів медіації з урахуванням засад судової форми захисту приватних прав, формування на цій основі напрямів вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання, пов'язані з визначенням процесуального статусу, дослідники виходять із різних засад щодо розуміння структури цього поняття. Водночас, можна вказати на певні елементи процесуального статусу, існування яких не викликає сумнівів: це права та обов'язки учасників процесу [6, с. 40; 7, с. 15; 8, с. 241; 9, с. 237].

В юридичній літературі на сьогодні виділяють чимало способів АВС. Так, О. Ткачук наводить традиційний поділ способів АВС на основні (базові) та комбіновані (гібридні). Основними вважаються переговори, медіація, арбітраж. Гібридні способи утворюються поєднанням основних [2, с. 231]. Не оспоруючи значення розвитку наведених способів АВС у рамках вітчизняної правової системи, варто вказати на медіацію як спосіб, що, з одного боку, є одним із найбільш використовуваних, а з іншого – його нормативне врегулювання не відповідає потребам часу, що відбито у неодноразових спробах прийняття закону, спрямованого на врегулювання застосування цього способу (починаючи з 2010 р., було подано 9 проектів Закону України «Про медіацію», наприклад відповідні проекти від 21.02.2011 № 8137, від 19.04.2012 № 10301-1, від 27.03.2015 № 2480 тощо). На сьогодні залишається актуальним визначення медіації, що наведено у Курсі цивільного процесу, виданому у 2011 р. під редакцією В. Комарова. Зокрема, медіація визначається як один з альтернативних способів розв'язання спору його сторонами за участю третьої особи – медіатора, який, здійснюючи загальне керівництво процедурою, допомагає сторонам досягти максимально ефективного рішення самостійно. Наводяться визначальні ознаки медіації: наявність правового спору між сторонами; вирішення спору та винесення рішення безпосередньо сторонами; наявність третьої особи – медіатора, який сприяє налагодженню комунікації між сторонами, однак не вирішує суперечку, по суті; відсутність жорсткої правової регламентації процедури; наявність медіаційної угоди та неможливість примусового її виконання без звернення до компетентних органів [10, с. 309]. Варто вказати, що такий

підхід знайшов реалізацію у наведеному вище проекті Закону України «Про медіацію», а також Державному стандарті соціальної послуги посередництва (медіації).

Значну увагу О. Ткачук приділяє питанням співвідношення застосування способів АВС (зокрема медіації) та цивільного судочинства. Вказується три моделі медіації, що виділяються за критерієм інтегрованості медіаційних процедур у судове провадження: сепарована, флюктуаційна та інтегрована [2, с. 493–494]. Аналіз положень проекту Закону України «Про медіацію» свідчить про застосування флюктуаційної моделі медіації у цивільному судочинстві. Підтримуючи загалом положення зазначеного проекту закону, варто вказати на можливість розвитку певних його положень. Так, відповідно до Прикінцевих положень, із метою забезпечення застосування медіації під час розгляду цивільної справи пропонується доповнити ч. 1 ст. 201 пунктом 8 щодо закріплення підставою обов'язкового зупинення провадження у справі проведення медіації. Водночас варто вказати на необхідність доповнення також ст. 203 ЦПК України, що регламентує строки, на які зупиняється провадження у справі за таких обставин.

Іншим положенням Закону про медіацію, що потребує конкретизації, є по суті, імперативна норма щодо оформлення медіаційної угоди як мирової (ч. 2 ст. 13). Попри очевидну подібність засад мирової та медіаційної угод, вказане положення викликає, принаймні, два зауваження. По-перше, щодо доцільності використання імперативного методу правового регулювання у цьому випадку. По-друге, ч. 2 ст. 13 залишає відкритим питання щодо можливості затвердження судом медіаційної угоди.

З приводу першого зауваження варто вказати, що імперативний метод використовується, в першу чергу, у сфері публічного права і передбачає підпорядкування одних суб'єктів іншим [9, с. 142]. Застосування такого способу АВС, як медіація, притаманне врегулюванню, у першу чергу, приватних (цивільних, господарських) правовідносин, що вказує на суперечливість підходу щодо імперативного характеру ч. 2 ст. 13 проекту Закону України «Про медіацію».

Встановлюючи імперативну вимогу щодо форми медіаційної угоди, вказаний проект не передбачає правових наслідків її невиконання сторонами. Наприклад, сторони врегулювали в одному документі як питання, що стосується предмету судового спору, так й інші, але оформили вказаний документ без дотримання ustalених вимог щодо оформлення мирової угоди. Загальновідомим є положення доктрини цивільного права про те, що укладення сторонами договору в іншій формі, аніж та, що передбачена законом, за загальним правилом, не призводить до недійсності такого договору або визнання його неукладеним. У літературі неодноразово висловлювались слушні судження про неможливість застосування до мирової (як наслідок, медіаційної) угоди положень про цивільно-правові угоди повною мірою. Водночас зазначене положення цілком може

бути застосоване до медіаційної угоди. В юридичній літературі мирова угода традиційно розглядається як домовленість сторін, спрямована на настання певних юридичних наслідків. З аналогічної позиції можливо розглядати також медіаційну угоду. За таких обставин, у першу чергу, набуває значення фактична наявність домовленості між сторонами щодо предмета спору. Не викликає сумнівів доцільність викладення медіаційної угоди у формі мирової угоди у разі, якщо сторони мають намір подавати її на затвердження до суду. Водночас спірним є наведений законодавчий підхід щодо імперативного характеру відповідної вимоги. Наведене підтверджується також відсутністю закріпленого у законодавстві, зокрема процесуальному, обов'язку сторін подавати медіаційну угоду на затвердження до суду.

Попри те, що медіаційна угода має значну кількість спільних із мировою рис, їй притаманні істотні особливості, передусім щодо порядку її укладення, що зумовлені особливостями такого способу АВС, як медіація. Тому окремої уваги потребує з'ясування питання можливості затвердження судом медіаційної угоди, що становить друге зауваження. Першорядного значення в цьому аспекті набуває така особливість, як безпосередня участь медіатора в укладанні такої угоди, його вплив на кінцеве волевиявлення сторін угоди. Це свідчить про необхідність окремої уваги щодо розгляданого положення.

Відповідно до ч. ч. 5, 6 ст. 175 ЦПК України, предметом перевірки судом мирової угоди під час її затвердження можна визначити: відповідність умов мирової угоди вимогам закону; відсутність порушень умовами мирової угоди прав третіх осіб; відповідність дій законного представника інтересам особи, яку він представляє. Відповідно до ч. 1 ст. 13 проекту Закону України «Про медіацію», договір за результатами медіації не має містити положень, які, зокрема, суперечать законам України. Водночас положення ч. 1 ст. 16 цього ж проекту не передбачають висунення вимог до медіатора щодо наявності вищої юридичної освіти. Отже, щодо першого критерію необхідність судової перевірки законності медіаційної угоди зберігається. Аналіз положень проекту Закону про медіацію щодо процедури медіації, зокрема щодо принципів її проведення, визначення медіатора, які містяться у ст. ст. 4, 5, 11, дає підстави говорити про неможливість встановлення наявності прав третіх осіб щодо предмету спору, а також стосовно можливості перевірки відповідності дій законного представника інтересам особи, яку він представляє. Отже, актуальною є також судова

перевірка щодо другого та третього критеріїв. Така позиція відстоюється також у навчальній літературі [10, с. 322–323]. Водночас не можна не погодитись із зауваженнями, висловленими правовим управлінням Верховного Суду України щодо одного з раніше поданих проектів Закону України «Про медіацію», а саме – від 03.07.2013 р. № 2425а-1 щодо необхідності визначення процесуального порядку затвердження медіаційної угоди судом, зокрема щодо встановлення права чи обов'язку суду щодо її затвердження [11]. Під час визначення такого процесуального порядку варто виходити з уже встановлених у ЦПК України положень щодо затвердження мирової угоди.

Висновки. Проведене дослідження надає можливість дійти таких висновків:

1. Створення процесуальної форми реалізації прав сторін щодо використання медіації у цивільному судочинстві передбачає розвиток наявних відповідних положень нормативних актів та їх проектів.

2. Врегулювання питань форми укладення медіаційної угоди має здійснюватись із використанням переважно диспозитивного, а не імперативного методу регулювання.

3. Під час визначення наслідків недотримання сторонами медіаційної угоди форми її укладення варто виходити з: а) розуміння її як домовленості сторін; б) висунення ключової вимоги щодо змісту документа, яким оформлено результати медіаційної процедури, а саме щодо відповідності медіаційної угоди критеріям, визначеним у ч. 1 ст. 13 проекту Закону про медіацію, а також ст. 175 ЦПК України.

4. Медіаційну угоду, з точки зору можливості затвердження її судом, варто розглядати як вид мирової угоди, якій притаманні певні особливості щодо укладення, але яка не має вирішального значення щодо встановлення особливостей процесуальної форми затвердження її судом.

Окрім наведеного, варто визначити у ЦПК України строки, на які здійснюється зупинення провадження у справі у разі звернення сторін до проведення медіації під час судового провадження. Це питання варто врегулювати у ст. 203 ЦПК України шляхом доповнення її відповідним п. 6 ч. 1.

Предметом подальших досліджень можливо визначити інші питання, що стосуються елементів процесуальної форми реалізації права сторін щодо використання медіації у цивільному судочинстві: розподіл судових витрат у зв'язку із застосуванням медіації під час судового провадження у справі та питання, пов'язані із примусовим виконанням медіаційної угоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 41. – Ст. 1267.
2. Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади в цивільному судочинстві : [моногр.] / О.С. Ткачук. – Х.: Право, 2016. – 600 с.
3. Про медіацію : проект закону України від 17.12.2015 р. № 3665 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2TT00A.html.
4. Про прийняття за основу проекту Закону України про медіацію : Постанова Верховної Ради України від 03.11.2016 р. № 1725-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 48. – Ст. 828.
5. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : Наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 77. – Ст. 2586.

6. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: [моногр.] / С.С. Бичкова. – К.: Атіка, 2011. – 420 с.
7. Топор І.В. Теоретико-правова характеристика процесуального статусу сторін в адміністративному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І.В. Топор ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад». – Одеса, 2014. – 23 с.
8. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: [моногр.] / [В.В. Комаров та ін.]; ред В.В. Комаров. – Х.: Право, 2016. – 848 с.
9. Курс цивільного процесу: підруч. / [Комаров В.В. та ін.]; ред. В.В. Комаров. – Х.: Право, 2011. – 1352 с.
10. Теорія держави і права: підруч. / [О.В. Петришин та ін.]; ред. О.В. Петришин. – Х.: Право, 2015. – 368 с.
11. Висновок на проект Закону України «Про медіацію» від 03.07.2013 р. № 2425а-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/B55ACEE8B068BA2AC2257C70004BDE89](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/B55ACEE8B068BA2AC2257C70004BDE89).

УДК 347.951.3

ФОРМА, СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ УХВАЛ СУДУ ЯК СУДОВОГО АКТА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

FORM, STRUCTURE AND CONTENT DECISION OF THE COURT AS A JUDICIAL ACT IN CIVIL PROCEEDINGS

Сеник С.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті розглянуто питання форми, структури та змісту ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі. Зроблено висновок, що структура ухвали суду залежить від того, чи постановлена вона як окремий процесуальний документ у нарадчій кімнаті чи в судовому засіданні із занесенням до журналу судового засідання, а зміст ухвали суду залежатиме від того, яке процесуальне питання вирішується судом. Особливу увагу приділено змісту структурних частин ухвал, постановлених судом як окремі процесуальні документи.

Ключові слова: судовий акт, ухвала, структура, зміст, журнал судового засідання.

В статье рассмотрены вопросы формы, структуры и содержания постановлений суда первой инстанции в гражданском процессе. Сделан вывод, что структура решения суда зависит от того, выносится она как отдельный процессуальный документ в совещательной комнате или в судебном заседании с занесением в журнал судебного заседания, а содержание решения суда будет зависеть от того, какой процессуальный вопрос решается судом. Особое внимание уделено содержанию структурных частей постановлений, которые выносятся судом как отдельные процессуальные документы.

Ключевые слова: судебный акт, постановление, структура, содержание, журнал судебного заседания.

In the article considered of the form, structure and content of decisions by the trial court in civil proceedings. It is concluded that the structure of the court depends on whether it is resolved as a separate procedural document in private or in court and enters the log court hearing, and the contents of the court will depend on what procedural issue is resolved by the court. Particular attention is paid to the content of the structural parts of resolutions, which enacted the court as some procedural documents.

Key words: judicial act, order, structure, content, journal court hearing.

Постановка проблеми. У цивільному судочинстві судовий акт, яким справа не вирішується по суті, називається ухвалою суду. Вона постановляється в установленому законом порядку з питань, що виникають під час здійснення провадження у цивільній справі. Ухвала може бути постановлена на будь-якій стадії цивільного процесу. Якщо рішення суду є єдиним судовим актом захисту порушеного, невідомого права, свободи чи інтересу, то ухвали суду досить різноманітні і їх кількість залежить від конкретних обставин справи. Кожна ухвала постановляється на підставі застосування норм як матеріального, так і процесуального права.

Стан опрацювання проблеми. Питання форми, структури та змісту ухвал суду були предметом нау-

кового дослідження багатьох науковців, зокрема, Л.С. Лисенко, Д.Д. Луспеніка, Т.М. Карнаух, Р.Ю. Ханік-Посполітак, О.М. Шиманович.

Метою статті є з'ясування питань щодо форми, структури та змісту ухвал суду як судових документів у цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. У ч. 2 ст. 208 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України визначено перелік процесуальних питань, які вирішуються шляхом постановлення ухвали. Проте і в інших нормах ЦПК йдеться про вирішення процесуальних питань шляхом постановлення ухвали суду. Так, ухвали з питань руху цивільної справи постановляються з приводу відкриття провадження у справі, проведення підготовчих дій для